

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ
ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

Ову књигу Филолога уредили
М. ПАВЛОВИЋ Р. БОШКОВИЋ М. ПЕШИКАН

Секретар
Ж. СТАНОЈЧИЋ

Књ. XXX — св. 1—2

БЕОГРАД
1973

Александар МЛАДЕНОВИЋ
(Нови Сад)

НЕПОЗНАТ ЊЕГОШЕВ РУКОПИСНИ ФРАГМЕНТ ИЗ „ПУСТИЊАКА ЦЕТИНСКОГ“

I

Од целокупног књижевног опуса владике Петра II Петровића Његоша, који у издању београдске „Просвете“ обухвата пет томова,¹ мали је број дела овога нашег великог писца, која су сачувана у његовом рукопису. Тако је, од Његошевих већих дела, једино *Горски вијенац* сачуван у пишчевом аутографу али само од првог до 1528. стиха, док је остатак овог рукописа (1291 стих) до данас остао непознат нашој научној јавности.² Поред тога, овај непотпуни рукопис *Горског вијенца* не представља ауторов дефинитиван текст спремљен за штампу, већ први концепт, основни текст, у који је писац уносио многе измене и исправке.³ Од осталих Његошевих већих дела, као и од неких мањих

¹ *Целокуйна дјела П. П. Његоша. Књига I—V.* — Београд (Просвета), 1951—1957. Шеста књига (1954) представља *Рјечник уз Целокуйна дјела П. П. Његоша*, а седма, осма и девета књига обухвата Његошева *Писма I—III* (1951, 1953, 1955). У пет томова приређено је и друго издање *Целокујних дела Пејтра Пејровића Његоша*. — Београд (Просвета), 1967; шести том овог издања обухвата Његошева *Изабрана њисма* (1967), а седми том јесте *Речник уз Целокуйна дела Пејтра Пејровића Његоша* (1967). Иначе, као што је познато, у приређивању ових издања Његошевих дела учествовао је, поред осталих, и академик проф. др Михаило Стевановић.

² Уп. Петар Петровић Његош, *Виенац Горскій*. — Љубљана (Тисак и уметничка опрема књиге Ј. Бласника насл.), [1931], стр. 36 (фототипско издање рукописа *Горског вијенца*). Иначе, овај непотпуни ауторов рукопис *Горског вијенца* данас се чува у Његошевом музеју на Цетињу.

³ Уп. М. С. Лалевих. *Најомене уз рукопис Горског вијенца*. — Питања савременог књижевног језика, Сарајево (Орган Института за савремени језик при Филозофском факултету у Сарајеву), IV/1952, књ. II, св. 2 (децембар), 199; *О неким особеносијима Његошева језика и његовог рукописа Горског вијенца*. — Стварање, Цетиње, XIII/1958, бр. 1 (јануар), 62. Уп. и код мене: *О рукопису и његовом издању*

која су посебно штампана: *Лијек јаросџи шурске* (Цетиње, 1834), *Ода сџуљења на ѓрестџол Фердинанда I имџерајџора аустџирскога и краља маџарскога* (Цетиње, 1835), *Три дана у Тријесџу у мјесецу јануарију 1844* (Беч, [1844]), *Луџа микрокозма* (Београд, 1845), *Огледало срџско* (Београд, 1846), *Кула Ђуришића и чардак Алексића 1847* (Беч, 1851)⁴, *Лажни цар Шћейан Мали* (Трст—Загреб, 1851), *Слободијада* (Земун, 1854) — до данас нису пронађени (а можда више и не постоје) ауторови рукописи изузев почетка, првих 38 стихова, *Лажног цара Шћейана Малог*, који је сачуван у Његошевом аутографу.⁵ Слична је ситуација и са *Пусџињаком џејџинским*, Његошевом збирком песама од којих је одломак једне сачуван у ауторовом рукопису, али, као што ћемо ниже видети, насталим неколико година после изласка из штампе поменутог дела. Многобројне мање песме Његошеве, изузимајући извесне стихове

„Горског вијенџа“. — Годишњаџ Филозофског факултета у Новом Саду, Нови Сад, 1970, књ. XIII/1, 331—332. Уп. и проф. Р. Драгићевића који с правом претпоставља да је поред овог концепта поменутог Његошевог дела морао постојати и препис за штампу *Горског вијенџа*, који је, вероватно, извршио М. Медаковић (*Пејџар Пејџровић Његош, Горски вијенџ. Приредио за шџамџу, ѓредговор и ѓрџлоге најџсао Рисџџо Ј. Драгићевић. Коменџџар и рјечник Милана Решетџара*. — Титоград (Графички завод), 1965, 223). Уп. такође и оправданост овакве Драгићевићеве хипотезе у мом раду: *Графџјске и ѓравџјсне одлике ѓрвог издања „Горског вијенџа“*. — Годишњаџ Филозофског факултета у Новом Саду, Нови Сад, 1971, књ. XIV/1, 126, 128, 129, 144, 146, 157.

⁴ Овде је стављена 1851. а не, као што се до сада чинило, 1850. година, јер је штампање (укључујући ту и повезивање, наравно) ове књиге завршено 1851. године као што то пише у првом издању на другој страни *задње кориџе*: „У БЕЧУ 1851. у штампарији Јерменскога намастира“. Иначе, на насловној страни првога издања ове Његошеве књиге стоји: „У БЕЧУ у штампарији Јерменскога намастира 1850“, и овога податка држали су се Његошеви досадашњи библиографи. Од старијих аутора С. Вуловић и А. Пајевић помињу 1851. годину као годину када се појавило из штампе Његошево дело *Кула Ђуришића и чардак Алексића* (уп. Свет. Вуловић, *Пејџар Пејџровић Његош. Песник срџски (1813—1851)*. — Годишњиџа Николе Чупића, Београд, 1877, год. I, 328; А. Пајевић, *Из Црне Горе и Херџеговине. Усџомене војевања за народно ослобођење 1876. (Са ѓриџдесетџ и две слике.)* — У Новом Саду, 1891, 77.

⁵ Овај Његошев аутограф чува се у Рукописном одељењу Матиџе српске у Новом Саду под сигн. М. 498, а објавио га је Трива Милитар: *Његошев рукоџис у збирџи архивалија Матџиџе српске*. — Стварање, Цетиње, X/1955, св. 1 (јануар), 27—32. Цео овај одломак фототипски је публиковао др Љубомир Дурковић—Јакшић: *На Његошевој књизи „Југославија“*. — Библиотекар, Београд, 1963, бр. 4, сл. 1. Поменути рукописни фрагмент објавили су фототипски али непотпуно: Ђорђе Рајкофић, *Факсимиле од рукоџиса знаменџи Срба. Скуџио, на свеш издао и истџориџјски ѓрошумачио Ђорђе Рајковић*. — Беч, 1871, свеска прва, бр. 3 и др Данило Вушовић, *Цјелокујна дјела Пејџра Пејџровића Његоша*. — Београд (Народна култура), 1935.

забележене у појединим писмима и другде,⁶ нису сачуване, наравно, све у пишчевом рукопису већ само неке од њих: 1) *Пјесна од буле и Кокошљије*, 2) *Пјесна за Србе и Турке*, 3) *Пјесна о Пијерима и Турцима*, 4) три фрагмента Његошевих песама,⁷ 5) *Химна ноћи*,⁸ 6) *Ко је оно на високом брду*,⁹ 7) *Парис и Хелена или Ноћ скуиља вијека*,¹⁰ 8) *На албум Балашевим*, 9) *Југ завија, разјари се море*,¹¹ 10) *Рим 1. јан. 1851. Уиц-сато на куйоли Свeјтога Пејтра* (или *Ради човјек све шито радиш може*),¹²

⁶ Уп. нпр. шест стихова упућених Вуку Караџићу у два маха: у писмима од 16. XI 1834. и од 7. II 1836. Оба писма писана су у целини Његошевом руком а, наравно, и сами поменути стихови. Писмо од 1834. Његош је од почетка до краја н а п и с а о Вуковом ћирилицом. Иначе, оба писма сачувана су и налазе се: прво у Архиву Српске академије наука и уметности у Београду (Историјска збирка бр. 4305) а друго у Богшићевом архиву у Цавтату. Док стихови на Његошевом писму Сими Милутиновићу Сарајлији (25. IX 1844) нису написани Његошевом већ руком М. Медаковића (Његош је само потписао ово писмо — уп. оригинал у Архиву Српске академије наука и уметности у Београду, Историјска збирка бр. 8788/III), дотле је стихове на крају свог писма Сарајлији од 12. IV 1845 (Историјска збирка бр. 8788/IV) Његош написао својом руком. Његошеве стихове „на писму Мехмеда Спахије Лекића“ до сада нисам имао прилике да видим те не знам чијом су руком записани (уп. Д. Вуксан, *Три неизнајте ћрибиљешке владике Рада*. — Записи, Цетиње, I/1927, св. 3, 174).

⁷ За песме од 1—4 уп. др Јевто М. Миловић, *Три шабака рукописа „Пјеваније“ Симе Милутиновића. (Неке Његошеве њјесме из његове ране младости)*. — Споне, Никшић, II/1971, бр. 5—6 (мај), 37—40.

⁸ Уп. д-р Јевто Миловић, *Аутограф Његошева ѡревода „Химне ноћи“*. — Стварање, Цетиње, III/1948, св. 6 (јун), 320—329. Овде је Миловић објавио фототипски и у целини Његошев аутограф ове песме; само прва 33 стиха публикована су фототипски према овом Његошевом рукопису у II књизи *Цјелокућних дјела П. П. Његоша*. — Београд (Просвета), 1953, између 384. и 385. стране.

⁹ Ова песма, Његошевом руком записана, налази се на крају I књиге *Исход-јашчег журнала* (лист 9 б) који се чува у Архивском одељењу „Музеја — Цетиње“ на Цетињу. Фототипски је објављена у II књизи *Цјелокућних дјела П. П. Његоша*. — Београд (Просвета), 1953, између 53. и 54. стране.

¹⁰ Ова песма сачувана је у Његошевом рукопису и објављена као прилог уз *Његошеву биљезницу*. — Цетиње (Историски институт), 1956, између 134. и 135. стране. Друга рукописна верзија ове песме, која није писана Његошевом руком, чува се у Лењинграду, у Државној Јавној библиотеци „М. Е. Салтиков—Шчедрин“ (у оставштини Ј. П. Коваљевског: ф. 356, бр. 277) а објавио ју је П. Поповић: *Једна неизнајта ѡјесма Његошева*. — Босанска вила, Сарајево, XXVIII/1913, бр. 1 (15. јануара), 9—10.

¹¹ Песме дате овде под бр. 8 и 9 сачуване су у Његошевом рукопису у већ поменутој *Његошевој биљезници*, стр. 47, 82.

¹² Његошев аутограф ове песме чува се у Архиву Српске академије наука и уметности у Београду (Историјска збирка, бр. 9017).

11) *Песма посвећена Мини Караџић*.¹³ Овим списком Његошевих аутографа не завршава се, свакако, могућност постојања и других, за сада још непознатих, песникових оригиналних рукописа појединих његових песама и мањих стихова.¹⁴

II

Пред нама је до сада необјављен Његошев рукописни фрагмент из *Оде на дан рођења сверусиског императора Николаја Првога*, која је штампана у *Пусићњаку цетињском* 1834. године.¹⁵ Овај одломак чува се у Лењинграду, у Државној Јавној библиотеци „М. Е. Салтиков—Шчедрин“, у оставштини Јегора Петровића Ковалевског, рударског инжењера и руског дипломате, који је више пута службено боравио у Црној Гори: 1838, када се спријатељио с Његошем, и касније, 1851.

¹³ Ова песма, записана Његошевом руком, налази се у Споменици Минне Вукомановић (Архив Српске академије наука и уметности, Историјска збирка 9531, бр. 45).

¹⁴ Сачувани аутографи песама: *Штирмер лежи на колима* и *Поздрав роду на ново летио* сачувани су у преписима других лица. Прву песму је записало за сада још неидентификовано лице (Д. Вуксан нема право када тврди да је ова песма сачувана у Његошевом рукопису: уп. Записи, Цетиње, I/1927, св. 2, 120). Друга песма записана је руком Милорада Медаковића (уп. др А. Младеновић, *Графијске и њравотисне одлике њвог издања „Горског вијенца“*, 127 нап. 28; њу је фототипски објавио Ј. Миловић, *Факсимил рукописа Његошеве њјесме „Поздрав роду на ново летио“*. — Стварање, Цетиње VI/1951, св. 2—3 (фебруар—март), 159—161). Иначе, рукописи ових двеју песама чувају се: прве песме — у Архивском одељењу „Музеја — Цетиње“ на Цетињу (кутија: Петар II 1844, бр. 4 од 5/17. I 1844), а друге песме — у „Свеучилишној библиотеци у Загребу“ (према податку из поменутог у овој напомени Миловићевог чланка, јер оригиналан рукопис ове песме нисам до сада видео већ само фотокопију аутографа). Аутограф *Посвеће* Горског вијенца писан је такође руком М. Медаковића и чува се данас у Архиву Српске академије наука и уметности у Београду (Историјска збирка, бр. 9182; уп. и др Перо Шоћ, *Посвеће Горског вијенца*. — Зборник радова књ. X. Институт за проучавање књижевности књ. 1, Београд (Српска академија наука и уметности), 1951, 317—325). Његошева песма *Сировод њрачу С. Милутиновића* сачувана је у рукопису непознатог лица (уп. аутограф ове песме у Архиву Српске академије наука и уметности: *Оставиштина Симе Милутиновића*, бр. 14161/372). Стихове које је објавио Милисав Протић и за које овај аутор каже да су писани Његошевом руком уз посвету на Вуковом календару „Даница“ за 1826. г. — нисам до сада имао прилике да видим у оригиналном аутографу (уп. прота Милисав Д. Протић, *Његош. Владар — њросветињеник — њесник*. — Гласник. Службени лист Српске православне цркве, Београд, XLIV/1963, бр. 11 (новембар), 435).

¹⁵ Уп. *Пусићњак цетињски. Сјисао у Црној Гори на Цетињно 1833 године*. — Цетињ. Печатано у Штампари Црногорској 1834, 8—13.

и 1853. године.¹⁶ Рукописни одломак поменуте *Оде*, о којем је овде реч, написан је Његошевом руком на једном листу дебље хартије тамне боје, са обе стране овог листа који је раније служио као корица неке свеске. Лист је величине 25,5 × 26,8 см. Рукопис је недатиран и непотписан.¹⁷ Обухвата стихове бр. 42—83 *Оде* посвећене рођендану руског цара Николаја I (1796—1855),¹⁸ односно 42 стиха од укупно 128 стихова колико има ова песма.

Иако се текст поменутог рукописа објављује фототипски као прилог уз овај рад,¹⁹ ми га овде доносимо у препису поредећи га истовремено са првим издањем *Оде* у *Пустиняку цетињском*.

Рукопис

Ты олимпа Славятъ зевсу, 42
 Њинимъ гласомъ пуштай гrome
 Сврхъ планинахъ найвишихъ
 Кудъ Сарматско племе живи, 45
 ма ихъ силоно жежи пали
 Дати грома гласъ свакъ чуе
 Одъ Балтискогъ до Црнога
 Одъ Германске до Китая,
 Туда живи и почива 50
 Духъ Славянства найхрабригъ.
 Громи твои некъ имъ кажу
 Дас' одъ давногъ сна разбуде

I издање

Ти Олимпа Славян Зевсу
 Њиним гласом пуштай гrome
 Сврх планинах найвиших,
 Куд Сармацко племе живи,
 Ма их силоно жежи, пали
 Да ти грома глас свак чуе
 Од Балтійског до Црнога,
 Од Германске до Китая,
 Туда живи и почива
 Дух Славенства найхрабриг.
 Громи Твои нек им кажу
 Да с отдавног сна разбуде

¹⁶ Уп. др Љубомир Дурковић—Јакшић, *Његош и Ловћен*. — Београд, 1971, 51; уп. и др Бранко Павићевић, *Меморандум Јегора Пејровича Ковалевог о Црној Гори 1838. године*. — Историјски записи, Титоград, XX/1967, књ. XXIV, св. 2, 213.

¹⁷ Овај рукопис имао сам прилике да видим у мају 1972. када сам боравио у Лењинграду. За микрофилм овог Његошевог аутографа дугујем захвалност Одељењу међународне размене књига Државне Јавне библиотеке „М. Е. Салтиков—Шчедрин“ у Лењинграду, а посебно шефу поменутог Одељења И. Ф. Григорјевој. Посебно захваљујем овде и службенику ове Библиотеке Вјачеславу Заграбину који ми је много помогао за време мога двонедељног рада у овој установи.

¹⁸ Уп. *Цјелокућна дјела П. П. Његоша. Књига друга. Пјесме. Луча микрокозма. Проза. Пријеводи*. — Београд (Просвета), 1953, 447.

¹⁹ Уп. сл. 1—2. Због *шамне* подлоге на којој је Његош написао ове стихове мастилом које је данас *бледо-жућкастије* боје, фотографије овог рукописа нису могле бити бољег квалитета неголи оне које се штампају као прилог уз овај чланак.

(Кои јоште нѣмъ спаваю)
 И с Руссима у едначке 55
 Да свѣткую данъ рођеня
 Громовржца нѣине славе
 Нѣиногъ оца бранителя,
 Уздѣжника нѣихъ имена
 Нека не спе свѣма кажи 60
 Николаи нѣина права
 Диже брани зашѣцава
 Сѣ мачемъ голимъ у рукама.

Ты што гордый и леденый
 Држишь Кавказъ на плѣнима 65
 За ось му се тврду свати,
 Теръ га стреси и разруши,
 Некъ Вулкану жедномъ падне
 У челюсти и жвалице;
 Жителѣ му дивлѣ страви 70
 Са именемъ Славянъ Цара,
 Къ ногама му нека падну
 За свогъ цара нѣгъ познаю.

Некъ му с' више не одмећу,
 Ни у тврде бѣже скале; 75
 Ёрѣ одъ грома нѣговога
 Сакрити се нигдѣ неће,
 Већ су нѣиме покорѣни
 И Славянскомъ крвлю скупомъ
 Нѣино есте све купѣно; 80
 Некъ се оне руке бое
 Коя но е силно стрла
 Царство Перса и Отмана. 83

(Кои јоште нѣим спаваю),
 И с Русима у едначке
 Да свѣткую дан рођеня
 Громовржца нѣине славе,
 Нѣиног оца бранителя,
 Уздѣжника нѣих имена
 Нека не спе свѣма кажи
 Н и к о л а и нѣина права
 Диже, брани, зашѣцава
 С мачем голим у рукама.

Ти што горди и ледени
 Држиш Кавказ на плѣнима
 За ос му се тврду свати,
 Тер га стреси и разруши,
 Нек Вулкану жедном падне
 у челюсти и жвалице;
 Жителѣ му дивлѣ страви
 Са именом Славян Цара,
 К ногама Му нека падну
 За свог Цара Нѣг познаю.

Нек Му с више не одмећу,
 Ни у тврде бѣже скале;
 Ёрѣ од грома Нѣговога
 Сакрити се нигѣ неће,
 Већ су нѣиме покорени
 И Славенском крвлю скупом
 Нѣино есте све купѣно;
 Нек се оне руке бое²⁰
 Коя но е силно стрла
 Царство Перса и Османа.

Као што се види, разлике између рукописа и издања овог фрагмента поменуте Његошеве *Оде* јесу различитог карактера, и има их језичких, правописних и графичких. Ове разлике међу горе изнесеним текстовима поменуте Његошеве песме заслужују посебан филолошки коментар и о њима ће бити речи у наставку овога рада.

²⁰ Овде је штампарска грешка у првом издању *Пусѣињака цѣиинског*: стоји *бае* место *бое*.

Језичке разлике

Славянсѣва 51 : Славенсѣва,²¹ Славянскомъ 79 : Славенском, зашицава 62 : зашишицава,²² именемъ 71 : именов, нигдѣ 77 : нигђе,²³ Оймана 83 : Османа.

Поменуће језичке разлике између ова два текста показују у одређеном степену веће присуство црта руског језика у рукопису *Оде* неголи у првом издању ове песме.

Правописне разлике

Сармајско 45 : Сармацко, Балѣискогъ 48 : Балѣійског, Дас' 53 : Да с (= да се), одѣ давногъ 53 : оидавног, Руссима 55 : Русима, Громоврѣца 57 : Громоврѣсца,²⁴ с' 74 : с (= се), му 72, 74 : Му, цара 73 : Цара, нѣгъ 73 : Нѣг, нѣговога 76 : Нѣговога, нѣме 78 : Нѣме, олимпѣа 42 : Олимпѣа, зевсу 42 : Зевсу, ѣвои 52 : Твои.

Изнесене правописне разлике упућују, с једне стране, на извесну стабилизацију норми, нарочито у погледу писања великих слова, у штампаном издању *Оде* (што не мора бити одлика власти Његошеве ортографије) и, с друге стране, указују у одређеној мери на присуство фонетског правописног принципа у оба испитивана текста (нпр. у рукопису долази *Сармајско*, *Руссима* и *Балѣискогъ*, а у издању налазимо: *Сармацко*, *Русима* и *Балѣійског*).

Постоје, наравно, и интерпункцијске разлике између ова два текста, које се огледају у одсуству зареза у рукопису, односно у присуству овога правописног знака у издању *Оде* (стихови: 44, 46, 48, 54, 56).

²¹ Први пример потиче из фрагмента рукописа а други из издања *Оде*.

²² Судећи по томе да групу *ши* Његош у овом рукописном фрагменту *Оде* пише са *ши* (уп. *йушиай* 43, *юшије* 43, *што* 64), слово *ш* у овом примеру свакако означава групу *шч* изговорену на руски начин. Русификовање овог примера огледа се у гласовно-графијском присуству *-ш-*, а не у морфолошкој структури ове речи која је на обличком плану дата у духу нашег језика.

²³ Прилог *нигдѣ* овом графијски нејотованом формом ближи је одговарајућем руском или рускословенском прилогу неголи графијски јотовани облик *нигђе* који долази у издању *Оде*.

²⁴ Наравно, ради се о форми *громоврѣца* где је у издању *Оде* дошло до неправилног писања групе *-жс-*, јер у писању овог облика треба да је присутно или *-ж-* (морфолошки принцип) или *-ш-* (фонетски принцип).

Графијске разлике

гордый 64 : горди, леденый 64 : ледени, Ты 42, 64 : Ти, Славянь 42 : Славян, гласомъ 43 : гласом, Кудъ 45 : Куд, ихъ 46 : их и сл.²⁵

Графијске разлике између рукописа и издања овог фрагмента *Оде* показују упрошћенији начин писања у издању неголи у аутографу, графију која је ослобођена традиционалног слова *ы*, затим *-ъ* (а свакако и *-ь*) на крају речи, као и завршетка *-ый* (а свакако и *-ий*) у одговарајућим облицима придева. Овакав прогресивнији начин писања, који, с једне стране, није сасвим близак Вуковој ћирилици али је, с друге стране, доста удаљен од традиционалне ћириличке графије 30-тих година XIX века, среће се у Његошевим првим књижевним делима, штампаним у његовој штампарији на Цетињу, као што су: *Пусџиняк џејтински* (1834), *Ліек яростїи турске* (1834) и *Ода сїуїлбнџа на џресїол Фердинанда I. имџераџора аусџирскога и краља маџарскога и џр. и џр. и џр. Сїџвао Владика Црногорски П. П. Нџгош* (1835).²⁶ Поред тога, Његош је у то време, када је штампао ова своја дела, а и неку годину после тога, и сџм п и с а о поменутом упрошћенијом графијом. Као доказ томе могу нам служити нека Његошева писма, писана у целини његовом руком или која у завршетку уз његов потпис садрже и извесне реченице које је сам Његош дописивао.²⁷ Исто тако, у овом погледу

²⁵ Нема потребе наводити овде све примере без *-ъ*, јер у издању *Оде* из *Пусџинџака џејтинског* (1834) знаци за некадашње полугласнике (*ъ*, *ь*) не долазе уопште на крају речи, а у рукописном фрагменту ове песме Његош редовно пише *-ъ*.

²⁶ Поменута прва два Његошева дела имао сам прилике да видим у оригиналу, тј. у првом издању. Треће дело нисам још видео, али поседујем фотокопије његовог првог издања. Значајно је приметити и то да је већина текстова у календару *Грлицџа*, који је штампан на Цетињу, за године 1835, 1836. и 1937. публикована такође упрошћенијом графијом као и горе поменута Његошева дела. У *Грлицџи* за године 1838. и 1839. употребљена је традиционална графија са словима *ы*, *-ъ*, *-ь* и *-ий*, *-ий* (уп. фототипско издање свих пет књига *Грлицџе*, које су приредили Матица српска и Научно друштво НР Црне Горе 1951. г.). Колико се за сада зна (јер Његошева графија није још темељно испитана), до 1838. и Његош је писао упрошћенијом графијом, а од те године у његовим рукописима присутан је традиционалан начин ћириличког писања.

²⁷ После свог властитог упознавања са великим бројем Његошевих писама сачуваних у рукопису, дужан сам истаћи једну чињеницу која је можда нова али која се могла раније бар претпоставити: од познатих Његошевих писама (има их око 1800) процентуално је *мали број оних која су у целини џйсана његовом руком*. И то не само она која су унесена у *Исходџаичџи џсурнал* од стране Његошевих писара (уп. Н. Банашевић и В. Латковић, *Петџар Петџровић Његош. Изџабрана џйсма*. — Целокупна дела Петра Петровића Његоша, Београд (Просвета), 1967, Књига шеста, 213), већ и она која је Његош упућивао појединцима ван Цетиња где су у оригиналу сачу-

корисне податке пружају нам и Његошеве властите рукописне интервенције у аутографу *Свободијаде* која је, како се данас зна, писана руком Вука Врчевића свакако 1836. године.²⁸

1) У писму Вуку Караџићу од 7. II 1836.²⁹ Његош не пише *-ъ*, *ы* и *-ый/-ій*: *сам, вам, вас* ($\times 2$), *одйишем, знам њоздрављам, нѣсам, добавиш, он, добриех, већ, Пејровић, с' њиѣм уговором, јошиш, одговор, љушом* и сл., — *ви* (л. зам. ном. мн.) ($\times 2$), *ми* (л. зам. ном. мн.), *биши* (инф.) ($\times 3$) и сл., — *јочийшаѣми* (ном.-вок. једн.), *јросиш Србин* (ном. једн.), *искрени* (ном. једн.), *сваки* (ном. једн.), *збиљски Србе* (вок. једн.).

2) Иста је ситуација и у писмима Јеремији Гагићу, написаним исте године и истога месеца: а) 17. II 1836. и б) 27. II 1836.³⁰

а) *сам, честй, мислим, молим, желим, осѣаѣм, ѡчѣл, радосй* ($\times 2$), *Вас* ($\times 2$), *ѡлач, својом смѣлом руком, зар, високојочийшаниѣм, брајучѣд, јошиш* и сл., — *Високојочийшаниѣм, Владика*,³¹ *ви* (л. зам. ном. мн.) ($\times 2$), *Високблагородіѣ, Високблагородія, више, вишни*, — *Георги* (поред *црногорскій* у потпису писма);

б) *разуміѣм, из, од, шилѣм, молим, осѣаѣм, својѣм благоразуміѣм, с' овіѣм имам честй, Вам* ($\times 2$), *с' обичним јочийшаниѣм, Пејровић, сам* ($\times 4$), *довољн, рад, не бих, он, судац* и сл., — *не бих, би могло биши, била, било, Високблагородіѣ, Високому, ѣзика*,³² — *милосйиви Госйодинѣ* (вок. једн.).³³

вана: Јеремији Гагићу, Сими Милутиновићу Сарајлији, Вуку Караџићу, представницима стране власти у Котору и др. Огромну већину тих писама Његош је само потписао. Тако нпр. од десет писама Сарајлији, која се данас чувају у Архиву Српске академије наука и уметности у Београду (Историјска збирка бр. 8788/I—X), ни једно није писано Његошевом руком изузев, наравно, потписа, неких стихова и завршних реченица на крају писама, што потиче од руке овог црногорског владике (уп. и нап. 6).

²⁸ Уп. др Нико С. Мартиновић, *Рукопис Његошеве „Свободијаде“*. — Свободијада. Фототипско издање према рукопису који се чува у Државној Јавној библиотеци имена М. Е. Салтикова—Шчедрина Лењинград, Цетиње, 1967, 7.

²⁹ Његошев аутограф овог писма чува се у Богочићевом архиву у Цавтату. Горња испитивања вршио сам на фотокопији поменутог писма.

³⁰ Његошеви рукописи ових писама чувају се у Архивском одељењу „Музеја — Цетиње“ на Цетињу, у фонду *Приношљени рукописи* под одговарајућом годином. Друго поменуто писмо издаје се овде фототипски: сл. 4.

³¹ У овим двама речима слоге *ви-* и *-ди-* Његош је првобитно написао са *-ы-* па накнадно исправио ово слово у *-и-*.

³² У овом писму, у потпису, реч *Владика* Његош је написао са *-ы-*.

³³ У потпису, у примерима *јокорндйишій* и *црногорскій*, и у претходном и у овом писму, Његош пише *-ій*.

3) У писму Сими Милутиновићу Сарајлији од 29. I 1837.³⁴ Његошевом руком написана је само завршна реченица заједно са потписом: *в ѿрочем вас поздрављајући остиаем с' навишим ѿочишаніем. Владика Црногорски П. Пејровић Нѣгош.*³⁵ Као што се види, означене речи нису написане са *-ъ*, *-ы-* и *-ій*, тј. написане су упрошћенијом графијом.

4) Овде треба посебно истаћи и Његошево писмо Вуку Караџићу од 16. XI 1834, поменуто овде у нап. 6, које је владика црногорски написао од почетка до краја Вуковом ћирилицом.³⁶ Поред осталог, у њему Његош пише: *ѿкој, вјерујте, својем, њима, ѿсушиње, бољга, збиљски* и сл., тј. не употребљава уопште традиционалну графију са словима: *і, ѡ, ы, ѣ, я, ю* и др.³⁷

Исто тако, и своје писмо Бјелопавлићима (11. XI 1836) Његош је написао Вуковом ћирилицом, те у њему, поред осталог, налазимо: *ѿравишесѿвјујућег, благородној, сѿтарјеминама, свијема Бјелопавлићима, једновјернога, јединоѿлеменога, Русија, ѿ јединовјерију и јединоѿлеменију, случају* и сл., — *знање, исѿуња* и сл.^{37а}

³⁴ Писмо се чува у Београду, у Архиву Српске академије наука и уметности (Историјска збирка бр. 8788/1).

³⁵ У рукопису није сасвим јасно да ли је *Његош* написано са *-ъ* или без овога слова.

³⁶ Ово писмо чува се у Београду, у Архиву Српске академије наука и уметности (Историјска збирка бр. 4305), доста је изгледало тако да је данас тешко читљиво. На срећу, објављено је фототипски (уп. *Цјелокућна дјела П. П. Његоша. Књига седма. Писма I 1830—1837.* — Београд (Просвета), 1951, између 224. и 225. стране).

³⁷ И у другим писмима Вуку Караџићу Његош се често у потпису служио Вуковом ћирилицом. Тако у писмима Вуку од 23. VIII 1833, 8. III 1834, 23. III 1834. и 19. IV 1834. Његош пише *ѿочишашељ*, а у писму Вуку од 20. XI 1833. Његош пише: *остиајем, ѿоздрављајући, ѿочишашељ* (уп. рукописе ових писама у Архиву Српске академије наука и уметности у Београду, Историјска збирка бр. 4300, 4301, 4302, 4303, 4304). У двама потврдама о примљеном новцу, издатим Ј. Гагићу 27. III 1834, Његош се потписао са *Његош*, а у трећој потврди истом лицу, која носи исти датум, у потпису налазимо Његошевом руком написано *Нѣгош* (уп. рукописне оригинале ових писама у Архивском одељењу „Музеја — Цетиње“ на Цетињу, фонд: Приновљени рукописи, под 1834. годином).

^{37а} Његошев рукописни оригинал овога писма чува се у Архивском одељењу „Музеја — Цетиње“ на Цетињу, у кутији: Петар II 1836—1837 под бр. 51 (на писму је број 33/1836). Писмо није сачувано у целини већ само једна страна, а и она је јако оштећена у левом делу. У овом раду датирано је према издању: *Цјелокућна дјела П. П. Његоша. Књига седма. Писма I 1830—1837.* — Београд (Просвета), 1951, 371.

5) У рукопису *Свободијаде*, који се чува у Лењинграду,³⁸ Његош је својом руком често уносио разне исправке.³⁹ Све те измене, настале свакако до краја фебруара 1836,⁴⁰ писане су упрошћенијом графијом, тј. онаквим начином писања каквим се Његош служио у то време. Тако Његош не пише: а) на крају речи знак за некадашњи полугласник у примерима: *Мићуновић* 13,⁴¹ *досѣѣи* 37, *сад* 67, *смрѣином руком* 67, *саврѣиши* 108, *докончѣиши* 108, *ѣламом* 164, *кругом* 164, *ѣроном* 179, *ѣре-сѣолом* 179, б) *ы* у примеру: *ѣи* (л. зам. ном. једн.) 108.⁴²

*

Изнесено разматрање показало је, поред осталог, да се графија Његошевог рукописног фрагмента *Оде* не подудара са начином писања овог нашег писца и то у времену од појаве из штампе његових првих дела (1834) па закључно са 1837. годином. Ово истовремено значи да се постанак овог Његошевог аутографа не може везати за поменути период. Може ли се, онда, одговорити на питање: када је настао овај Његошев рукопис? Може, и то, свакако, врло поуздано. Поменути Његошев аутограф настао је у 1838. години, јер се рукопис овог фрагмента *Оде* у потпуности подудара, и графијски и у потезима појединих слова, са рукописом овога аутора из поменуте године. Као доказ томе може нам послужити Његошево писмо писано у Доброти 7. IX 1838,

³⁸ У Државној Јавној библиотеци „М. Е. Салтиков—Шчедрин“ под сигн. *Сербск. F. XIV. No 1*. За време свог боравка у Лењинграду, у мају 1972, имао сам прилике да видим овај рукопис и да радим на њему без обзира на то што је фототипски издат код нас (в. нап. 28), јер су снимци у овом издању доста смањени од оригинала тако да је отежано детаљније филолошко истраживање. Ово Његошево дело у поменутом рукопису носи наслов *Свободијада*, а у издању Јб. Ненадовића од 1854. његов наслов гласи *Слободјада*.

³⁹ Уп. и др Нико С. Мартиновић, н. д., 15.

⁴⁰ Уп. овде већ помињано Његошево писмо Ј. Гагићу од 27. II 1836. у којем му владика црногорски саопштава да му шаље преписан на чисто рукопис *Свободијаде*, који овај треба да пошаље у Петроград руском Министарству иностраних дела.

⁴¹ Бројеви означавају странице у рукопису *Свободијаде*, односно у поменутом фототипском издању овог Његошевог дела.

⁴² Овде бисмо изнели једну претпоставку која је, изгледа, оправдана. Наиме, ако је Његош своја дела из 1834. и 1835. штампао без *-ѣ, -ѣ, ы, -ѣи, -ѣи*, значи да их је, свакако, тако био и написао, што потврђују његова писма из 1836. у којима налазимо упрошћенију графију. Исто тако, ако у рукопису *Свободијаде*, у основном тексту који је писан, како се данас зна, руком Вука Врчевића, нема слова *-ѣ, -ѣ, ы, -ѣи, -ѣи*, то значи да је Врчевић преписивао ово дело са Његошевог рукописа који свакако није имао ове знакове.

упућено Ј. Гагићу у Дубровник, које се у овом раду доноси фототипски а чији је рукопис идентичан са рукописом поменуто *Оде*.⁴³

III

На основу целокупног испитивања у овом раду може се закључити следеће.

а) Његошев рукописни фрагмент *Оде*, посвећене рођендану руског цара Николаја I, писан је традиционалном графијом, са присуством слова -ъ, њ, -ѡй, за разлику од издања ове песме у *Пусићњаку цетињском* (1834) где срећемо упрошћенији начин писања, без поменутих знакова. Језик у овом аутографу разликује се од језика у штампаном издању по томе што је у рукописном одломку, како смо видели, Његош вршио одређену русификацију свог језика. И једно и друго значи да је рукописни фрагмент *Оде* у језику и графији ближи руском језику и писању неголи графија и језик штампаног издања ове песме у *Пусићњаку цетињском*.

б) Овај Његошев рукописни одломак *Оде* не представља пишчев аутограф са којег је вршено слагање и штампање ове песме 1834. у *Пусићњаку цетињском*, јер таквом закључку иде у прилог не само традиционална графија ове *Оде* већ уопште Његошев начин писања од појаве његових првих штампаних дела до 1836—1837. године.

в) Његошев рукописни фрагмент *Оде*, испитиван у овом раду, млађи је по свом постанку од штампаног издања ове песме. Овај одломак представља, несумњиво, каснији ауторов п р е п и с поменуто *Оде* објављене 1834. г., препис који је настао неколико година после изласка из штампе *Пусићњака цетињског*. Ово се закључује на основу тога што је рукописни одломак поменуто *Оде* писан, како је већ речено, традиционалном графијом, графијом каквом се Његош није служио не само у 1836. години, за коју постоје поуздани подаци изнесени у овом раду, него ни у ранијим годинама (1833. и 1834) када је писао и штампао ову песму посвећену рођендану руског цара Николаја I. Ово друго може се доказати, за сада, само посредним путем: преко Његошевих штампаних дела публикованих 1834. и 1835, а која садрже у себи упрошћенију графију каквом се не одликује рукопис поменуто *Оде*.

г) Његошев рукописни одломак *Оде* настао је, несумњиво, 1838. године, у време када је Ј. П. Коваљевски боравио у Црној Гори. Ово се закључује на основу чињенице да постоји потпуна подударност, и

⁴³ Уп. сл. 3. Ово је писмо, наравно, Његош писао у целини својом руком а чува се на Цетињу у Архивском одељењу „Музеја — Цетиње“ у фонду: Приновљени рукописи, под годином 1838.

графијска и рукописна, поменутог аутографа *Оде* и Његошевог начина писања из 1838, што се у овом раду документује фототипским прилогом једног писма владике црногорског од 7. септембра поменуте године.

На крају, треба поставити питање: зашто је Његош 1838. преписивао (или почео да преписује) ову своју песму коју је написао пет година раније а објавио 1834? У овом тренутку тешко је дати поуздан одговор на постављено питање мада се може, изгледа, са сигурношћу претпоставити да Његошево преписивање властите песме (при чему је сам аутор намерно вршио извесно русифицирање језика у овом свом делу) треба доводити у везу са доласком у Црну Гору Ј. П. Ковалевског 1838. године и његовим боравком у овој средини. На такву претпоставку донекле нас упућује и чињеница да се овај Његошев рукописни фрагмент *Оде*, посвећене рођендану цара Николаја I, данас налази у оставштини поменутог руског дипломате.⁴⁴

⁴⁴ Можда се може ово Његошево властито преписивање *Оде* и, том приликом, извесно њено прилагођавање руском језику, доводити у везу, евентуално, са неким свечанијим обележавањем рођендана тадашњег руског цара Николаја I, који пада 25. јуна (рођен је 25. VI 1796 — уп. одељак *Родословје* у свих пет књига овде већ помињаног календара *Грлице*)? Можда је за ово претпостављено свечаније обележавање или прославу царевог рођендана 25. VI 1838, организовану у присуству Ј. П. Ковалевског (који је дошао на Цетиње крајем маја 1838 — како истиче сам Његош у својим писмима Д. М. Татишчеву и Ј. Гагићу од 26. II 1838: уп. *Цјелокујна дјела П. П. Његоша. Књига осма. Писма II 1838—1842.* — Београд (Просвета), 1953, 57, 58), требало припремити нешто језички прерађену песму, или само један фрагмент из ње (а 1838. Његош иначе већ пише традиционалном графијом), који, кад се пажљивије прочита, изгледа да највише и најјаче велича Николаја I, „Зевса словенског Олимпа“, „цара свих Словена који живе од Балтијског до Црног мора“ и „од Германије до Кине“? А после те евентуалне прославе могао је Ковалевски да добије од Његоша, или да задржи код себе, овај рукописни фрагмент *Оде*? Или је можда Ковалевски желео да објави овај одломак Његошеве *Оде* па га је зато понео са собом у Русију? Можда је и сам Његош желео да поводом царевог рођендана, тада, 1838. године, поново публикује ову *Оду* у својој штампарији на Цетињу (која је поменуте године још увек радила) па да штампани текст пошаље цару? Или је можда тада начинио препис на чисто ове песме па тај препис послао цару Николају I? Овде би се могло поставити и питање: а зашто Његош није дао Ковалевском, или зашто није послао цару, већ штампану ову своју *Оду* у *Пусињњаку цетињском*, односно зашто није дао једном или другом примерак ове своје прве збирке песама? Одговор на постављено питање гласио би: Његош то није могао учинити због тога што се штампана *Ода* у језику и графији удаљава увелико од руског језика и графије. Преписивањем ове *Оде* 1838. године и то традиционалном графијом, којом је, како је већ речено, у ово време и иначе писао, и властитим извесним русификовањем свога језика у преписаном тексту ове песме, Његош се, наравно, приближио и руском језику и тадашњој руској графији. Сва ова питања и претпоставке имају, можда, свака за себе, извесно своје оправдање, али их, наравно, тек треба доказати.

Мне море по воле быстрой и медленной
Доплыло Кавказа на мутью на
За око мной и мутью чаша,
Море за океан и парусин,
Море Азотом, предомом надом
Утешением и флориде;
офисом мой дубом импери
Ка именован Кавказом Азотом,
Море море на мой речка надом
За черт гора море морозом.

Море мой с' луне над мутью,
Мой мутью море чаша,
Море од' речка и море море
Кавказом и море море,
Море и море море море
и Кавказом море море море
Море море море море;
Море и море море море
Море море море море
Море море море море.

Baku Bakkerhopladie

Mu. loemutku Teendone!

U. loemutku Teendone. Baku. ce. abum
ca. ter. T. p. ke. ter. ca. ter. ce. ter. ce. ter. ce. ter.
ce. ter. ce. ter. ce. ter. ce. ter. ce. ter. ce. ter.
ce. ter. ce. ter. ce. ter. ce. ter. ce. ter. ce. ter.
ce. ter. ce. ter. ce. ter. ce. ter. ce. ter. ce. ter.
ce. ter. ce. ter. ce. ter. ce. ter. ce. ter. ce. ter.
ce. ter. ce. ter. ce. ter. ce. ter. ce. ter. ce. ter.
ce. ter. ce. ter. ce. ter. ce. ter. ce. ter. ce. ter.

J. van der Kooij
v. d. K. v. d. K. v. d. K.

Ter. p. ke. ter. ca. ter. ce. ter. ce. ter. ce. ter.
ce. ter. ce. ter. ce. ter. ce. ter. ce. ter. ce. ter.

1838

Baku Bakkerhopladie
M. loemutku Teendone!

Всего в количестве 1000 штук

в количестве 1000 штук!

1. Ввиду того, что в настоящее время в стране наблюдается острый недостаток в продовольствии, а также в одежде, обуви и других предметах первой необходимости, Правительство постановило:

2. Ввести обязательную торговлю в отношении всех предметов первой необходимости, подлежащих государственному регулированию.

3. Определить перечень этих предметов, подлежащих обязательной торговле, и утвердить его.

4. Установить для этих предметов единые государственные цены, исчисляемые с учетом издержек производства и обращения, а также прибыли в размере, определяемом Правительством.

5. Запретить всякого рода спекуляцию этими предметами.

6. Обязать всех производителей и поставщиков этих предметов сдавать их в установленном порядке в государственные торговые организации.

7. Обязать этих организаций продавать эти предметы населению по установленным государственным ценам.

8. Запретить всякого рода спекуляцию этими предметами.

9. Обязать всех производителей и поставщиков этих предметов сдавать их в установленном порядке в государственные торговые организации.

10. Обязать этих организаций продавать эти предметы населению по установленным государственным ценам.

от имени Правительства СССР

1936 г.

Председатель Президиума
 И. Сталин